

P r i l e s z k y Csilla

Az arab anyanyelvűek magyartanulásának néhány problémája

Néhány, elsősorban szintaktikai megjegyzést szeretnék tenni az arab forrásnyelvből kiindulva különös tekintettel azokra a jelenségekre, amelyeknél a részleges vagy teljes inkongruencia folytán a nyelvi interferencia lehetősége fennáll.

Az arab forrásnyelvből való kiindulásnál rögtön felvetődik az a probléma, hogy ha "arab anyanyelvről" beszélünk, nem tételezhetünk fel egységes nyelvi tudatot, hiszen a valóságos anyanyelv, az illető beszélt dialektus többé-kevésbé eltér az irodalmi nyelvtől morfológiai, szintaktikai és lexikai síkon. Természetesen vizsgálatainkban csak az irodalmi nyelvet tekinthetjük alapnak.

Mínt hogy az arab nyelv nem tartozik az általánosan ismert nyelvek közé, szükségesnek tartom, hogy előljáróban röviden ismeressem rendszerének legszembetűnőbb sajátosságait.

Az arab nyelv a sémi nyelvcsalád délnyugati ágához tartozik. Mint minden sémi nyelvben, az arabban is dominál a flektáló jelleg az agglutinálóval szemben. A szavak elsődleges jelentéshordozó eleme az általában három mássalhangzóból álló "gyök", amelyből meghatározott "képletekkel" alakulnak a különböző igei és névszói alakok. Pl: a "ktb" gyök az "írás" jelentéskörét foglalja magában. Eből képzett igei alakok: katāba = ír; kattaba = írat; kātāba = levelet ír valakinek; aktāba = diktál, takātāba = levelezik vkivel stb.

Névszói alakok: kitāb = könyv; kitāba = írás; kutātib = könyvecske; kātīb = író; maktāb = hivatal; maktāba = könyvtár stb.

Ez azt jelenti, hogy nem különülnek el a szabad és a kötött morfémák, tehát pl. a maktāb szó magában foglal egy virtuális "ktb" szabad morfémát, és egy maf^{ca} nem folyamatos kötött morfémát (a nyelvészeti irodalomban a f^{ca} gyök szolgál az összes igei és névszói alak szimbolizálására).

Ha a mássalhangzók elsődleges funkcióhordó szerepéhez hozzávesszük azt a tényt, hogy az arab nyelvben mindössze három ma-

gánhangzó fonéma van, könnyen érthetővé válik, hogy a magyar tanuló arab anyanyelvű számára hosszú ideig a legnagyobb nehézséget a rendkívül tagolt magyar magánhangzórendszer jelenti.

Megemlíteném még az arab igének a magyarral szemben jóval tagolatlanabb jellegét. Az arab ige önmagában - tehát szintaktikai összefüggéséből kiragadva - nem hordoz sem önálló időjegyet, sem a cselekvésfajta jegyét (tartós, momentán, kezdő, gyakorító), sem az aspektus jegyét (befejezett, befejezetlen). Tapasztalataink szerint különösen a befejezettség fogalmának megértése okoz súlyos nehézséget az arab anyanyelvűeknek.

A nominális mondat és a névszói csoportok

Az arab és a magyar nominális, illetve kopulás mondatok összevetésénél számos azonosság és eltérés mutatkozik. Talán éppen a részleges azonosság következtében ezen a területen igen gyakori az interferencia.

A főnévi csoport jegyeit vizsgálva kitérünk, hogy a magyarban meglévő "határozott", "nem határozott" és "egyedi", "nem egyedi" oppozícióval szemben az arabban csak a "határozott", "nem határozott" oppozíció létezik. Tehát pl. az Itt van egy asztal, és Ez asztal mondatok arab megfelelőiben a főnév jegye mindkét esetben "nem határozott" (Hunā tāwula; Hādā tāwula). Ezért már a legegyszerűbb nominális mondatoknál törekednünk kell arra, hogy az "egyedi" elkülönítsük a "nem egyeditől", minthogy az egyik központi problémánál, a tárgyas ragozásnál és az ige perfektivitásánál a tárgy jegyvel döntő fontosságúak (Megírja a levelet, megír egy levelet ↔ levelet ír).

Ha a jelzős főnévi csoportot vizsgáljuk, alapvető inkongruenciát veszünk észre. Nézzünk egy példát!

a szép lányok = al-banātu l-gamlāt

Magyarban a melléknévi jelző a névelő és a főnév közé ékelődik, nincs önálló jegye, sem neme, sem száma, azaz az egész jelzős főnévi csoportnak van egy közös determinánása. Ezzel szemben arabban a melléknévi jelző követi a főnevet, önálló determinánása van és a főnévvel megegyező jegyeket visel (arabban három szám és két nem van).

A jelzős főnévi csoportok eltérő felépítésénél rögtön felvető-

dik a magyar melléknévi jelző és melléknévi állítmány szembeállításának fontossága.

Rátérek a kopulás mondatok kérdésére. A magyar nyelvoktatás szempontjából elsősorban az a fontos, hogy a magyarban milyen esetekben jelenik meg a kopula. Ugyanis az arabban hasonlóképpen meglévő nominális mondatokban e tekintetben eltérő a helyzet.

Szépe György megállapítása szerint a magyar nominális mondatban akkor nyilvánul meg a kopula, ha legalább két pozitív jegy van, vagyis ha a virtuális kopula-jegy mellett

1. személy-jegy van (a 3. személyt jelöletlennek véve), pl. szorgalmas vagyok;
2. idő-jegy van (a jelent jelöletlennek véve), pl. a fiú szorgalmas volt;
3. birtoklás-jegy van, pl. nekem van kalapom;
4. helyviszony-jegy van, pl. a táska itt van.

Nézzük először a névszói állítmányú mondatokat!

A fiú szorgalmas. = Al-walad muğtahid

A magyar és az arab mondat teljesen egybevágó.

Én szorgalmas vagyok, = Anā muğtahid

A magyar mondatban a személy-jegy következtében megjelenik a kopula. Az arab mondat kopula nélküli, s ennek következtében a személyes névmás kötelező érvénnyel megjelenik. A nyelvoktatásban lényeges itt annak a tudatosítása, hogy a magyarban a személyt elsősorban és kötelezően a kopula jelöli, s a személyes névmás neutrális mondatban általában elmarad.

Birtoklást kifejező mondatok

A legjellegzetesebb, külföldiek számára nehezen elsajátítható mondatfajta a magyarban a birtoklást kifejező mondat.

A fiúnak van könyve. = Lil-walad kitāb.

Az arab mondatszerkezet párhuzamosságot, eltérést is mutat. Párhuzamosság jelentkezik annyiban, hogy ott is nominális, illetve kopulás a mondat (tehát nincs habeo ige), továbbá, hogy a topic-comment tagolás ugyancsak birtokos - birtok. Eltérés van viszont ab-

ban, hogy az alany nem viszonyított (nominativusban áll), továbbá, hogy a kopula itt is, akárcsak a névszói állítmányú mondatoknál, kizárólag idő-jegy esetén jelenik meg.

E mondattípus tanításánál hangsúlyozandó a birtok jelöltsége mint a speciális használata van ige második vonzata. A nyelvoktatás folyamatában ebből a mondattípusból célszerű levezetni a birtokos szerkezetet, a birtok jelöltségét.

Helyviszonyt kifejező mondatok

A könyv az asztalon van. = Al-kitāb 'alā 't-tāwūla

A magyar predikatív szerkezetben megjelenik a helyviszony-jegyű van ige, az arabban viszont az előzőekhez hasonlóan a predikatív szerkezet a puszta nomenpart. (A kopula csak idő-jegy esetén jelenik meg.) Megjegyzendő, hogy a magyarban is gyakran elmarad a van ige egyes szám harmadik személyű alany esetén (Ott a könyv, Asztalon az ebéd). Talán ez az oka annak, hogy az arab anyanyelvűeknél tipushiba a van ige elhagyása a helyviszonyt kifejező mondatokban.

A kopulás mondatok vázlatos áttekintése után megállapíthatjuk, hogy a három eltérő szerkezetű magyar mondatnak az arabban egysegesen "tisza" nominális mondat felel meg. Ebből következően az arab anyanyelvű számára kiindulópont a kopula nélküli nominális mondat (Ez város, A város nagy). A van igés mondatoknál élesen elkülönítendő a vikinek van vmije és a vmi van vhol szerkezet.

Az összetett mondat néhány kérdéséről

A sémi nyelvekben túlnyomó a mellérendelő összetétel, ebből következően az arab anyanyelvűek számára különös nehézséget jelent az alárendelő összetett mondat. Leginkább a jelzői összetett mondat vethető össze a magyarral. Vizsgáljuk meg a két megmondattól való generálás szabályait magyarban és arabban.

Láttam a filmet, Beszéltél a filmről.

A generált összetett mondat:

Láttam azt a filmet, amelyikről beszéltél.

Magyarban a főmondat nomenjéhez determinánsként kapcsolódik a rámutatószó, és a betétmondat megegyező nomenje helyett áll a vo-

vonatkozó névmás a megfelelő esetben.

Az arab generált mondat teljesen eltérő szerkezetet mutat.

šāhadtu l-filma l-ladī takallamta anhu

(láttam a filmet, amely beszélt róla)

A főmondatban nincs rámutatószó, és a betétmondatból alkotott mellékmondat változatlanul őrzi a betétmondat struktúráját, mindössze a nomen helyettesítődik megfelelő jegyű névmással. Meg kell állnunk az ún. vonatkozó névmásnál. A két mondatot összekötő névmás ugyanis nem tekinthető az európai nyelvekével rokon vonatkozó névmásnak. Nem a mellékmondathoz tartozik, hanem tulajdonképpen a főmondat nomenjének valamiféle determinánsa; a magyar rámutatószóhoz hasonlóan annak jegyeit viseli (nem, szám, eset). Itt tehát rendkívül lényeges a magyar vonatkozó névmás strukturális szerepének tudatosítása, vagyis, hogy a mellékmondathoz tartozik, és jegyeit a mellékmondat állítmánya determinálja.